

УДК 347.626.2

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-3>**Довга Маргарита Олександрівна**

здобувачка вищої освіти

другого (магістерського) рівня

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

ORCID: 0000-0001-9320-0631

Самілик Людмила Олексіївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри приватного права

Державного податкового університету

ORCID: 0000-0002-8912-9147

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ УКЛАДАННЯ ТА АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У статті здійснено аналіз вітчизняної судової практики, пов'язаної з укладанням шлюбного договору. Проаналізовано правову природу цього явища та досліджено чинне законодавство в цій сфері. Автори наводять статистику укладання шлюбних договорів в Україні та демонструють приклади, чому такий спосіб регулювання шлюбно-сімейних відносин є непопулярним серед населення нашої держави. Також було запропоновано авторське визначення поняття шлюбного договору. У статті йдеться про умови шлюбного договору; сторін, які можуть його укласти; правовідносини, які можуть регулюватися цим документом; його зміст та особливий термін дії. Значну увагу в роботі приділено питанню визнання такого договору недійсним. Автори визначають специфіку судового порядку розгляду таких справ, аналізуючи судову практику за останні п'ять років. Загалом у статті було проаналізовано шість судових справ у цій сфері. Крім цього автори досліджують питання визначення такої правової категорії, як «надзвичайно не вигідне матеріальне становище» та наводять умови й підстави його визнання. Значна увага в роботі приділялася дослідженню критеріїв правозгідності (правомірності) шлюбного договору. Зроблено висновок, що до них належать: відсутність суперечностей між його змістом і вимогами закону, тобто відповідність договору імперативним нормам, і, по-друге, дотримання моральних засад суспільства. Також вказано на потребу в розробці програми для інформування населення про суть і роль шлюбного договору в регулюванні подружніх стосунків. Державі варто донести до громадян думку, що шлюбний договір – це не показник недовіри до партнера або шлюбу з розрахунку, а надійний і дієвий спосіб захистити свої права під час можливого розлучення. Нотаріусам варто рекомендувати подружжю укладати саме цей вид шлюбно-сімейних договорів, адже він регулює широке коло питань щодо майна подружжя та має чітко визначений механізм укладення.

Ключові слова: шлюбний договір, недійсність шлюбного договору, надзвичайно не вигідне матеріальне становище, судова практика, правомірність шлюбного договору.

Dovga M. O., Samilyk L. O. MARRIAGE CONTRACT IN UKRAINE: PRACTICAL ASPECT OF CONCLUSION AND ANALYSIS OF COURT PRACTICE

The article analyzes domestic judicial practice related to the conclusion of a marriage contract. The legal nature of this phenomenon was analyzed and the current legislation in this area was studied. The authors provide statistics on the conclusion of marriage contracts in Ukraine and demonstrate examples of why this method of regulating

marriage and family relations is unpopular among the population of our country. An author's definition of the concept of a marriage contract was also proposed. The article deals with the terms of the marriage contract; parties who can enter into it; legal relations that may be regulated by this document; its content and specific term of validity. Considerable attention in the work is devoted to the issue of invalidating such a contract. The authors determine the specifics of the judicial procedure for consideration of such cases, analyzing judicial practice over the past five years. In total, the article analyzed six court cases in this area. In addition, the authors examine the issue of defining such a legal category as "extremely disadvantaged material situation" and state the conditions and grounds for its recognition. Considerable attention was paid in the work to the study of the criteria of legality (legality) of the marriage contract. It was concluded that these include: the absence of contradictions between its content and the requirements of the law, that is, compliance of the contract with imperative norms and, secondly, compliance with the moral principles of society. The need to develop a program to inform the population about the essence and role of the marriage contract in regulating marital relations is also indicated. The state should convey to citizens the opinion that a marriage contract is not an indicator of mistrust of a partner or a marriage of convenience, but a reliable and effective way to protect one's rights during a possible divorce. Notaries should recommend that spouses conclude this type of marriage and family contract, because it regulates a wide range of issues related to the property of the spouses and has a clearly defined mechanism for concluding it.

Key words: marriage contract, invalidity of marriage contract, extremely unfavorable material situation, court practice, legality of marriage contract.

Вступ. Тема договірної регулювання шлюбних відносин не втрачає своєї актуальності. Це можна пояснити багатьма чинниками. По-перше, шлюбні та сімейні стосунки регулюються державою лише частково. Відповідно до Сімейного кодексу України, такі відносини регулюються державою лише в тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства. По-друге, укладення такого договору дає змогу подружжю врегулювати ті питання свого подружнього життя, які не передбачені в Сімейному кодексі нашої держави. По-третє, законодавством не встановлено якихось особливих вимог до укладення такого договору. Варто зазначити, що на нього, як і на всі інші договори, поширюється принцип свободи договору. По-четверте, укладання шлюбного договору має на меті зменшення випадків вирішення майнових спорів подружжя під час їх розлучення в судовому порядку. На жаль, у нашій країні такий спосіб урегулювання шлюбних відносин не є популярним. Можливо, це пояснюється проведенням на території нашої держави воєнних дій і певними труднощами у зв'язку із цим в його укладанні (наприклад, якщо один з подружжя за кордоном або ж на тимчасово окупованій території). На це також впливає моральний стан українців. Люди почали більше цінувати один одного та стали більше дбати про нематеріальні аспекти життя. Однак, зауважимо,

значна частина населення вважає укладення шлюбного договору актом недовіри до свого партнера. Усі вищезгадані чинники, а також зміна акцентів у житті українців у зв'язку з війною пояснюють актуальність цієї теми.

Метою цієї роботи є системний правовий аналіз чинного законодавства України та судової практики щодо укладання та застосування шлюбного договору в Україні, а також виявлення переваг і недоліків чинного законодавства та пошук шляхів його вдосконалення.

Матеріали та методи. У статті використано рішення суду з Єдиного державного реєстру судових рішень і наукові дослідження останніх п'яти років. Також у роботі було проведено аналіз особливостей шлюбного договору на основі емпіричних досліджень і практики застосування цього документа як регулятора сімейно-шлюбних відносин. Під час дослідження використано такі методи дослідження цієї теми: конкретизація (дослідження правової природи та особливостей шлюбного договору); узагальнення (визначення поняття «шлюбний договір»), а також формально-юридичний і системний методи пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цю тему досліджували вітчизняні науковці, а саме: М. І. Байрачна, яка дала таке визначення шлюбному договору: «шлюбний договір – це домовленість двох осіб (подружжя або осіб, які подали заяву до Дер-

жавного органу реєстрації актів цивільного стану) про встановлення майнових прав та обов'язків подружжя щодо: а) майна, набутого до шлюбу, в період шлюбу або на випадок його розірвання; б) утримання одного з подружжя; в) утримання подружжям (батьками) своїх малолітніх (неповнолітніх) дітей» [3, с. 46]; Л. В. Шевчук, який досліджував особливості регулювання шлюбним договором майнових відносин подружжя під час розлучення. Цю тему також висвітлювали: Г. О. Гаро, А. Гриняк, Л. Єніна, Л. В. Липець, О. І. Сафончик, О. В. Розгон та інші.

Результати. Основні положення про шлюбний договір закріплені в главі 10 Сімейного кодексу України. Проте чинне законодавство не містить визначення шлюбного договору. Крім того, у наукових колах точиться дискусія, до якої саме категорії його віднести: до цивільно-правових чи до договорів у сімейному праві. На нашу думку, його слід віднести до договорів у сімейному праві. По-перше, його може укласти лише особлива категорія осіб – подружжя або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу. По-друге, шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки. «Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми» [1]. По-третє, якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності в день реєстрації шлюбу. Якщо шлюбний договір укладено подружжям, він набирає чинності в день його нотаріального посвідчення. По-четверте, такий договір встановлює правовий режим майна подружжя. По-п'яте, законом не допускається одностороння відмова від шлюбного договору й одностороння зміна його умов. По-шосте, шлюбний договір може бути розірваний на вимогу одного з подружжя за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання [1]. Варто зазначити, що недійсність цього договору визнається на підставах, передбачених Цивільним кодексом України.

Із зазначеного можна зробити висновок, що шлюбний договір має низку особливостей: він має особливий суб'єктний склад, особливий зміст (на відміну від інших договорів у сімейному праві, він регулює одночасно кілька аспектів життя подружжя), особливий термін дії. Отже, виходячи із цього, можна зробити висновок, що шлюбний договір – це правочин, який укладається за згодою сторін, спрямований на виникнення, зміну або припинення майнових шлюбних прав та обов'язків сторін, може містити особливі умови про розподіл майна у відмінний від визначеного законодавством спосіб, регулюється нормами сімейного та цивільного законодавства України, має особливий суб'єктний склад і повинен бути нотаріально посвідченим. Розірвати такий договір можна лише в судовому порядку.

Слід зазначити, що шлюбний договір укладається в письмовій формі у трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується. Згідно із Цивільним кодексом України в разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Сторони у шлюбному договорі можуть визначати: правовий режим майна, яке дружина, чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї; правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; порядок користування житлом; права на утримання. Сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про зміну правового режиму майна, набутого в шлюбі, та визначити його як особисте майно одного з подружжя або на особисте майно одного з подружжя поширити режим спільного майна подружжя [2]. Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання в житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

Вочевидь шлюбний договір бажано укласти особам, які одружуються з іноземними громадянами, представниками іншої релігії; є матеріально забезпеченими; самостійно несуть тягар матеріального забезпе-

чення сім'ї; бажають документально забезпечити виконання батьківського обов'язку на утримання дітей [3, с. 45–46].

До умов шлюбного договору належать: визначення майна, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України і віднесення його до спільної часткової власності або особистої приватної власності кожного з них; визначення можливого порядку поділу майна, у тому числі в разі розірвання шлюбу; використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб; будь-які інші умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства; порядок користування житлом. Подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим із подружжя, хто вселився в нього, у разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї; про проживання в житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів; про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі на умовах, визначених шлюбним договором; можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації [4, с. 2].

Незважаючи на те що договірний спосіб регулювання шлюбних відносин у нашій країні є не дуже популярним, судова практика щодо шлюбних договорів є досить різноманітною.

Одним із найпоширеніших видів справ є справи про визнання надзвичайно невідповідного матеріального становища однієї із сторін такого договору [5, с. 241]. Про поширеність цієї категорії справ свідчить рішення Шевченківського районного суду м. Запоріжжя у справі № 336/3695/21. Згідно з ним «ОСОБА_1 звернувся з позовом до ОСОБА_2, вказавши, що з 30.03.2018 сторони перебували у шлюбі та є батьками двох неповнолітніх дітей. 10.08.2020 сторони уклали шлюб-

ний договір, відповідно до якого все майно, придбане або набуто чоловіком або дружиною після реєстрації шлюбу, а також після укладення цього договору, є особистим майном і належить на праві особистої приватної власності тому з подружжя, на чий ім'я воно було придбане та зареєстроване. Вказуючи, що шлюбний договір був укладений позивачем у супереч його вільному волевиявленню, адже його укладення було визначено відповідачем як обов'язкова передумова для укладення договору щодо визначення місця проживання неповнолітніх дітей разом із позивачем, договір ставить позивача в надзвичайно невідповідні умови, позивач просив визнати частково недійсним шлюбний договір, а саме визнати недійсними пункти 3, 4, 5 вказаного договору». Проаналізувавши докази сторін, суд обґрунтовує своє рішення тим, що, «виходячи зі змісту статей 9, 103 СК України, статей 203, 215 ЦК України, підставою недійсності шлюбного договору є недодержання в момент вчинення стороною (сторонами) таких вимог: 1) зміст шлюбного договору не може суперечити законодавству України, а також моральним засадам суспільства; 2) волевиявлення кожного з подружжя при укладенні шлюбного договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 3) шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Відповідно до положень ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). Оскільки договір є добровільною домовленістю сторін договору, по своїй суті за будь-яким договором кожна зі сторін має отримати якийсь корисний для себе результат» [6]. Наприкінці суд дійшов висновку, що пункти 3, 4, 5 шлюбного договору, укладеного 10 серпня 2020 року між

ОСОБА_1 та ОСОБА_2, слід визнати недійсними.

Проте це рішення було оскаржене до Запорізького апеляційного суду з посиланням на неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, і невідповідність висновків, викладених у рішенні суду, обставинам справи. Суд в постанові посилався на те, що «категорія «надзвичайно невідповідне матеріальне становище», вжита в частині четвертій статті 93 СК України, має оціночний характер і підлягає доведенню стороною відповідно до частини третьої статті 12 ЦПК України, та ці докази повинні бути оцінені судом відповідно до норм цивільного процесуального законодавства. Аналогічного висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 01.06.2022 у справі № 759/23521/20. Суд першої інстанції, приймаючи доводи позивача про неотримання ним жодного корисного результату для себе, послався на ймовірність неотримання такого результату всупереч вимогам ч. 6 ст. 81 ЦПК України, за якими доказування не може ґрунтуватися на припущеннях, дійшов до хибного висновку про необхідність задоволення позову». Виходячи з обґрунтувань суду та наданих йому доказів, суд дійшов висновку, що апеляційну скаргу ОСОБА_1 в особі представника ОСОБА_2 задовольнити. Також суд постановив, що «рішення Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 14 січня 2022 року в цій справі скасувати, прийняти постанову такого змісту: «У задоволенні позову ОСОБА_3 до ОСОБА_1, третя особа без самостійних вимог на предмет спору: приватний нотаріус Запорізького міського нотаріального округу, про визнання частково недійсним шлюбного договору відмовити» [7]. Отже, перш ніж подавати до суду подібну заяву, позивач має звернути увагу на те, що таке припущення має ґрунтуватися на відповідних доказах, а вони, зі свого боку, повинні бути досліджені судом у порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України.

Наступною і, напевно, найпоширенішою категорією справ є справи щодо визнання

шлюбного договору недійсним. Це можна побачити на прикладі постанови Вінницького апеляційного суду у справі № 127/13631/20. «У червні 2020 року ОСОБА_3 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_1 і ОСОБА_2 про визнання шлюбного договору недійсним, мотивуючи свої вимоги тим, що він звернувся до суду з позовом про визнання недійсним договору купівлі-продажу 1/2 частки житлового будинку. Було відкрито провадження у справі за № 127/1786/20, у межах якої відповідачами надано шлюбний договір від 26 червня 2013 року, за яким ОСОБА_1 і ОСОБА_2 домовилися про непоширення положень статті 60 СК України на 1/2 частку житлового будинку за АДРЕСА_1. Про наявність цього шлюбного договору позивачу стало відомо лише в березні 2020 року» [9]. Як стверджував суд першої інстанції, цей «шлюбний договір ніяким чином не регулює правовий режим майна подружжя, а є лише правовим інструментом для заволодіння 1/2 належною позивачу часткою житлового будинку за АДРЕСА_1 майном, право на розпорядження яким на момент укладення шлюбного договору вже було в однієї із сторін договору ОСОБА_1 на підставі наданої йому довіреності від 11 квітня 2013 року та як результат отримання у спільне користування відповідачами всього вказаного домоволодіння» [9]. Свою позицію суд першої інстанції аргументує також тим, що «підтвердженням того, що укладений 26 червня 2013 року шлюбний договір є фіктивним і направлений не на врегулювання майнових відносин подружжя, а на створення умов для укладення 5 вересня 2013 року правочину від імені довірителя в інтересах представника ОСОБА_1 та члена його сім'ї дружини ОСОБА_2, є зазначення у п. 2.3 шлюбного договору: «Кожна із сторін має право користуватися майном іншої сторони відповідно до призначення майна». 26 червня 2013 року цей шлюбний договір було визнано недійсним» [8].

В апеляційній скарзі сторони просили скасувати рішення суду й ухвалити нове рішення, у якому суд мав би відмовити в повному обсязі в задоволенні позову про визнання шлюбного договору недійсним. Під

час розгляду цієї скарги апеляційний суд дійшов висновку, що «обставини, на які послався суд, не є підставою для визнання шлюбного договору недійсним, оскільки вони не свідчать про відсутність у них наміру досягти відповідних правових наслідків, а навпаки, свідчать про виконання шлюбного договору. Суд першої інстанції фактично погодився із цим, але послався на наявність інших встановлених судом обставин, що свідчать про фіктивність шлюбного договору, проте не зазначив, які саме обставини дають підстави для визнання шлюбного договору недійсним, тому дійшов хибного висновку про наявність передбачених статтею 234 ЦК України підстав для визнання шлюбного договору недійсним через його фіктивність. Також судом порушено вимоги статті 15 ЦК України та статті 103 СК України, оскільки не враховано, що цей шлюбний договір не порушує прав позивача, оскільки ним врегульовані лише майнові відносини між відповідачами щодо правового режиму майна, яке придбала ОСОБА_2» [8]. При цьому сторони вказали у шлюбному договорі, що «положення ст. 60 СК України не поширюються на 1/2 частку житлового будинку з прибудовами, господарськими будівлями та спорудами. Ця ж частка майна в майбутньому має стати власністю ОСОБА_2. Згідно із цим договором грошові кошти, які витрачатимуться на придбання зазначеної частки будинку, вважаються особистою приватною власністю ОСОБА_2, а тому згода іншої сторони на придбання житлової частки будинку не потрібна. Також це майно не може бути визнаним спільною сумісною власністю подружжя навіть після її придбання під час шлюбу. 5 вересня 2013 року сторони уклали договір купівлі-продажу на цю частку будинку. Саме тому суд першої інстанції посилався на ст. 232 ЦК України і встановив, що договір купівлі-продажу міг бути оскаржений у судовому порядку як правочин, що вчинений унаслідок зловмисної домовленості представника однієї із сторін з іншою стороною, унаслідок чого такий правочин визнається судом недійсним. Апеляційний суд мотивує свою думку тим, що згідно з наданими йому копіями документів та іншими доказами «сто-

рони визначили правовий режим майна, що буде набуто в період зареєстрованого шлюбу між ними, та домовилися про непоширення положень статті 60 СК України на таке майно: 1/2 частку житлового будинку з прибудовами, господарськими будівлями та спорудами, розташованого за адресою: АДРЕСА_1, яка буде придбана ОСОБА_2 та стане її особистою приватною власністю» [8]. Також апеляційний суд визнає, що «позивач, який звертається до суду з позовом про визнання правочину фіктивним, повинен довести суду відсутність в учасників правочину наміру створити юридичні наслідки. Ознака вчинення правочину лише для виду повинна бути властива діям обох сторін. Якщо одна сторона діяла лише для виду, а інша намагалася досягти правового результату, такий правочин не може бути фіктивним. Позивач, який звертається до суду з позовом про визнання правочину фіктивним, повинен довести суду відсутність в учасників правочину наміру створити юридичні наслідки. Укладення договору, який за своїм змістом суперечить вимогам закону, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України. Зазначена правова позиція висловлена Верховним Судом України в постановках від 21 січня 2015 року у справі № 6-197цс14, від 19 жовтня 2016 року у справі № 6-1873цс16. Із заявлених позовних вимог ОСОБА_3 вбачається, що він оспорує шлюбний договір від 26 червня 2013 року, укладений між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 та посвідчений приватним нотаріусом Вінницького міського нотаріального округу Посвятенком Ю. Д. і зареєстрованим в реєстрі за № 1431. Зі змісту самого шлюбного договору від 26 червня 2013 року вбачається, що він укладений і підписаний особисто самими сторонами договору подружжям ОСОБА_1 і ОСОБА_2. Нікого із сторін цього шлюбного договору не представляв представник. Зваживши на такі встановлені обставини та на вимоги статті 232 ЦК України, згідно з якою підстава для визнання такого правочину

недійсним стосується лише тих правочинів, які вчиняються особою не самостійно, а через представника, суд прийшов до висновку, що із цих підстав цей шлюбний договір не може бути визнаний недійсним. Оцінивши надані докази, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про те, що позивач ОСОБА_3 не довів належними та допустимими доказами факти, які б свідчили про те, що шлюбний договір, укладений 26 червня 2013 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, є фіктивним і вчинений унаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною, про що позивач зазначив як обґрунтування своїх позовних вимог. Інших підстав та обґрунтувань недійсності шлюбного договору позивач ОСОБА_3 у своєму позові не зазначав» [8]. Виходячи з усіх доказів, наданих йому та мотивуючи своє рішення чинним законодавством, суд постановив про задоволення апеляційної скарги; скасував рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 8 липня 2021 року й ухвалив нове рішення, відмовивши в задоволенні позову ОСОБА_3 до ОСОБА_1 і ОСОБА_2.

Отже, шлюбний договір можна визнати недійсним, якщо: його зміст суперечить законодавству України та моральним засадам суспільства; укладення такого договору суперечить волі кожної із сторін; шлюбний договір не спрямований на настання реальних правових наслідків; якщо він не є нотаріально посвідченим; його уклали недієздатні особи або особи з обмеженою дієздатністю; якщо в договорі має місце зменшення обсягу прав дитини; якщо шлюбний договір ставить когось із подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище; була допущена помилка під час його укладання.

Прикладом цього може слугувати рішення Згурівського районного суду в Київській області у справі № 365/145/19. У цій справі позивач вважає, що «вказаний шлюбний договір суперечить вимогам закону, а тому має бути визнаний судом недійсним із таких підстав. У шлюбному договорі неправильно зазначено ідентифікаційний податковий номер позивача. Прізвище дружини (відповідачки) зазначено з помилкою як «ОСОБА_2», крім

того, на час укладення шлюбного договору сторони вже перебували в зареєстрованому шлюбі та прізвище відповідачки було змінено на «ОСОБА_2». Умови шлюбного договору суперечать волевиявленню подружжя. Шлюб існував лише формально, відповідачка мала на меті не створення сім'ї та набуття прав та обов'язків дружини, а лише особисте збагачення. Саме тому позивач вважає, що правочин був вчинений ним під впливом обману з боку відповідачки. Згідно з п.п. 1.2 п. 1 шлюбного договору передбачено, що майно, нажите подружжям під час шлюбу до укладення цього договору, яке підлягає державній реєстрації, є спільним сумісним майном подружжя. Майно, набуто після укладення цього договору, яке підлягає державній реєстрації, є особистою власністю кожного з подружжя, на чие ім'я зареєстровано рухоме або нерухоме майно. Зазначений вище пункт шлюбного договору суперечить вимогам ч. 5 ст. 93 СК України, оскільки передбачає передання у власність членів подружжя майна, право на яке підлягає державній реєстрації. Шлюбний договір вчинений на вкрай невідгідних матеріальних умовах для відповідача, оскільки п.п. 4.2 п. 4 передбачено обов'язок чоловіка в разі розірвання шлюбу з його ініціативи придбати дружині квартиру. Зазначений пункт договору суперечить моральним нормам суспільства, оскільки може бути розцінений як примус до збереження шлюбних відносин» [9].

Дослідивши надані сторонами матеріали справ, суд вирішив відмовити в задоволенні позову. Своєю думку він мотивував тим, що «підстави недійсності правочину встановлені ст. 215 ЦК України. Відповідно до ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент його вчинення стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. Суд не розцінює помилку в шлюбному договорі в ідентифікаційному номері позивача як підставу для визнання зазначеного договору недійсним. Усі інші ідентифікуючі дані позивача ОСОБА_1, як сторони шлюбного договору, зазначені вірно. Крім того, позивачем факт укладення

шлюбного договору не оспорується. Так само суд визначається і щодо помилки у прізвищі відповідачки. Позивач у позовній заяві визнав, що договір був укладений саме відповідачкою ОСОБА_2. Щодо застосування відповідачкою під час укладення шлюбного договору дошлюбного прізвища, суд доходить висновку, що при посвідченні спірного договору приватному нотаріусу були надані офіційні документи, які містили ще дошлюбне прізвище відповідачки. Так, реєстраційний номер облікової картки платника податків виданий на прізвище «ОСОБА_2». Суд вважає недоведеним позивачем факт введення його в оману під час укладення шлюбного договору. До реєстрації шлюбу 3 грудня 2017 року сторони тривалий час перебували в позашлюбних стосунках, від яких у них народилося двоє дітей у 2013 та 2015 роках. Тривалі стосунки між сторонами, а також народження спільних дітей є підтвердженням реального наміру сторін, зокрема і відповідачки, на створення родини. Суд вважає, що сторони усвідомлювали значення своїх дій і могли керувати ними, розуміли природу цього договору, свої права й обов'язки за договором; при укладенні договору відсутній будь-який обман чи інше приховування фактів, які б мали істотне значення та були свідомо приховані ними; договір укладено на вигідних для них умовах і не є результатом впливу тяжких для сторін обставин; договір вчинено з наміром створення відповідних правових наслідків (не є фіктивним), та він не приховує інший правочин. Сторони усвідомлювали правові наслідки укладеного правочину. За формою і змістом шлюбний договір відповідає чинному законодавству, укладений у письмовій формі, посвідчений нотаріально, не містить ніяких положень, що суперечили б закону. Договір сторонами власноручно підписано» [9].

Ще одним прикладом такого судового провадження є справа № 127/14002/20 Вінницького апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ. У цій справі йшлося про те, що сторони уклали шлюбний договір, за яким «все майно, у тому числі рухоме та нерухоме, придбане та/або набуто подружжям за час шлюбу на ім'я

чоловіка, є особистою приватною власністю чоловіка, оскільки набуто ним за час шлюбу, але за кошти, які належали йому особисто, за винятком деякого нерухомого майна, зазначеного в договорі» [10]. У своїй позовній заяві позивачка вказала, що «відповідач під час укладення договору не зазначив весь обсяг нерухомого майна набутого під час шлюбу, що свідчить про його свідомі дії щодо приховування майна під час укладення шлюбного договору. У пункті 13.2 шлюбного договору сторони визначили, що згода дружини на розпорядження (продаж, міну, оренду, суперфіцій) вищевказаного нерухомого майна надана шляхом підписання відповідної заяви, справжність підпису заявника під якою засвідчена приватним нотаріусом Вінницького міського нотаріального округу 30 червня 2017 року, яка не може бути відізнана. Зазначала, що, укладаючи договір, вона добросовісно помилялася з приводу обставин, що мають істотне значення для договору, а саме обсягу нерухомого майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя. У порушення частин четвертої, п'ятої статті 93 СК України вказані умови шлюбного договору поставили її у надзвичайно не вигідне матеріальне становище, а тому повинні бути визнані недійсними відповідно до статті 103 СК України» [10]. Суд першої інстанції цей позов задовольнив частково, адже цей пункт шлюбного договору ставить позивачку в надзвичайно не вигідне матеріальне становище.

Однак це рішення було оскаржено через те, що під час розгляду справи в суді першої інстанції було допущено порушення норм процесуального права, неправильне застосування норм матеріального права. У своїй постанові суд посилався на постанову Верховного Суду від 28 квітня 2021 року у справі № 320/3970/18 (провадження № 61-13223св19), де зазначено, що «свобода договору в регулюванні майнових відносин між подружжям є істотно обмеженою. Такі сторони не вправі у договорах між собою визначати такі умови, реалізація яких призводитиме до істотного дисбалансу між правами й обов'язками кожного з подружжя. Категорія «надзвичайно не вигідне матері-

альне становище», вжита в частині четвертій статті 93 СК України, має оціночний характер і підлягає доведенню стороною відповідно до частини третьої статті 12 ЦПК України, та ці докази повинні бути оцінені судом відповідно до норм цивільного процесуального права. Верховний Суд зазначив, що шлюбний договір є видом цивільного договору, тому на відносини з приводу його укладення також розповсюджуються положення статті 13 ЦК України щодо добросовісності поведінки учасників відносин, заборони зловживання правом, вимоги дотримання моральних засад суспільства тощо. Повне та беззастережне скасування в певних відносинах презумпції спільності майна, набутого подружжям під час шлюбу, є можливим виключно за умови, якщо це не призводитиме до виникнення ситуації, коли одному з подружжя передбачається передання в особисту власність фактично всього майна, набутого ними спільно за час шлюбу. Зокрема, шлюбний договір може містити особливі умови про розподіл спільного майна певним чином, відмінним від визначеного законодавством, а не запроваджувати дискримінаційну умову про безумовну передачу всього майна одному з подружжя» [10]. Дослідивши докази, надані сторонами, суд дійшов висновку, що цей шлюбний договір не порушує прав жодної із сторін, а сторони не надали вагомих доказів того, що хтось із них був примушений до складання цього документа.

Варто зазначити, що «критерієм правозгідності (правомірності) шлюбного договору є, по-перше, відсутність суперечностей між його змістом і вимогами закону, тобто відповідність договору імперативним нормам, і, по-друге, дотримання моральних засад суспільства» [10].

Розглянемо ще одну справу про визнання шлюбного договору недійсним. У справі № 752/17688/21 йдеться про те, що позивач вважає, що відповідач діяла «у власних корисних інтересах, мала на меті шляхом обману та хитрощів забрати все нажите під час шлюбу майно. Зазначає, що під час укладання договору він був введений в оману обіцянками щодо придбання в майбутньому майна та

його реєстрацію на ім'я позивача». На думку суду першої інстанції, «відповідно до ст. 203, 215 ЦК України, підставою недійсності шлюбного договору є недодержання в момент вчинення стороною (сторонами) таких вимог: 1) зміст шлюбного договору не може суперечити законодавству України, а також моральним засадам суспільства; 2) волевиявлення кожного з подружжя при укладенні шлюбного договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 3) шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Виходячи зі змісту шлюбного договору та підстав оспорування позивачем цього договору, суд вважає, що договір відповідає вимогам закону, укладений за взаємною згодою сторін, а тому має виконуватися сторонами. Суд не приймає до уваги твердження позивача, приведені в позові, в обґрунтування недійсності шлюбного договору» [11].

Саме тому суд виніс рішення про залишення такого позову без задоволення, дослідивши всі надані йому матеріали справи.

Цікаво, що суди визнають недійсними шлюбні договори, якщо у них є ознака укладення договору зовсім не з метою отримання його правових наслідків. Наприклад, «27 вересня 2018 року Приморський районний суд м. Одеси виніс рішення у справі № 522/23757/17, яким задовольним позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання частково недійсним шлюбного договору. Згідно з матеріалами справи, «ОСОБА_3 та ОСОБА_2, перебуваючи в зареєстрованому шлюбі, уклали між собою шлюбний договір, незважаючи на те, що постановою державного виконавця від 13.06.2013 відкрито виконавче провадження щодо стягнення з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 значної суми грошей за договорами позики. Позивач, звертаючись до суду із цим позовом, посилався на те, що шлюбний договір, укладений між ОСОБА_3 та ОСОБА_2 12.08.2013, не був спрямований на реальне настання правових наслідків, які обумовлювались ним, а був спрямований виключно на ухилення від виконання рішення суду про стягнення з ОСОБА_3 боргу» [12].

Висновки. Отже, виходячи з аналізу судової практики нашої держави, стає зрозуміло, що пересічні українські громадяни не усвідомлюють істинне значення шлюбного договору та договірної регулювання шлюбних відносин. Щоб вирішити цю проблему, слід розробити певну просвітницьку програму, завдяки якій українці зможуть детальніше дізнатися про шлюбний договір, зокрема, про предмет регулювання та про те, кому варто його укласти насамперед. До громадян слід донести думку, що укладення цього договору не свідчить про шлюб з розрахунку або фіктивний шлюб, а захищає права кожного з подружжя під час можливого розлучення та шлюбу. Для цього законодавцю слід встановити в Сімейному кодексі нашої держави норму, яка б передбачала обов'язок укладати шлюбний договір для деяких категорій сімейних пар (наприклад, іноземців та осіб, які ведуть спільний бізнес), як це передбачено сімейним законодавством деяких розвинених держав. Нотаріусам слід рекомендувати подружжю укладати саме шлюбний договір, адже він регулює широке коло питань щодо майна подружжя та має чітко визначений механізм укладення, про що свідчить судова практика. Що ж до неї, то зазвичай суди розглядають такі категорії справ: визнання нікчемності шлюбного договору; невідповідність умов шлюбного договору вимогам ч. 4 ст. 93 СК України («надзвичайно не вигідне матеріальне становище»); невідповідність умов шлюбного договору вимогам ч. 5 ст. 93 СК України (за шлюбним

договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме й інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації); визнання шлюбного договору недійсним. Згідно з нормами чинного Сімейного кодексу України об'єктом шлюбного договору є майно, яке перебуває у спільній сумісній власності подружжя. Шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом. Також відповідно до чинного законодавства цим документом регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права й обов'язки, а також майнові права й обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір може бути розірваний лише в судовому порядку. Чинне українське законодавство досить добре регламентує цю сферу, проте у правовій доктрині є певні прогалини, наприклад, це стосується визначення поняття шлюбного договору. На нашу думку, таке визначення має звучати як «правочин, який укладається за згодою сторін, спрямований на виникнення, зміну або припинення майнових шлюбних прав та обов'язків сторін, може містити особливі умови про розподіл майна у відмінний від визначеного законодавством спосіб, регулюється нормами сімейного та цивільного законодавства України, має особливий суб'єктний склад і повинен бути нотаріально посвідчений».

Література

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Байрачна М. І. Правова природа шлюбного договору. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 30 (69). № 3. 2019. С. 45–50.
4. Яцута Я. М. Проблеми та перспективи укладання шлюбного договору. Науковий журнал Одеської юридичної академії. 2021. С. 1–4.
5. Васюта Ю. В. Шлюбний договір. Матеріали загальноакадемічної підсумкової науково-теоретичної конференції здобувачів вищої освіти (Київ, 17 травня 2019 року). Присвячено Дню науки. С. 240–242.
6. Рішення суду у справі № 336/3695/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102935162>.

7. Постанова Запорізького апеляційного суду у справі № 336/3695/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104893052>.
8. Постанова Вінницького апеляційного суду у справі № 127/13631/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100321292>.
9. Заочне рішення Згурівського районного суду Київської області у справі № 365/145/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83906919>.
10. Постанова Вінницького апеляційного суду у справі № 127/14002/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98017148>.
11. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/17688/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110642375>.
12. Самілик Л. О., Шостак М. О. Шлюбний договір в Україні: актуальні питання розірвання та визнання недійсним. Право та державне управління. 2019. № 3 (36). Том 1. С. 79–84.

References

1. Simeinyi kodeks Ukrainy (2002). № 2947-III (Accessed 10 January 2012) [Family Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 10, 2002 No. 2947-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy (2003). № 435-IV (Accessed 16 January 2012) [Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
3. Bairachna, M.I. (2019). Pravova pryroda shliubnoho dohovoru. Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo [Legal nature of the marriage contract. Civil law and civil process; family law; international private law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: yurydychni nauky*. Tom 30 (69) № 3 S. 45–50 [in Ukrainian].
4. Yatsuta, Ya.M. (2021). Problemy ta perspektyvy ukladannia shliubnoho dohovoru [Problems and prospects of concluding a marriage contract]. *Naukovyi zhurnal Odeskoi yurydychnoi akademii*. S. 1–4 [in Ukrainian].
5. Vasiuta, Yu.V. Shliubnyi dohovor. Materialy zahalnoakademichnoi pidsumkovoï naukovo-teoretychnoi konferentsii здобувачів вищої освіти. [Marriage contract. Materials of the all-academic final scientific and theoretical conference of higher education graduates] (Kyiv, 17 travnia 2019 roku) Prysviacheno Dniu nauky. S. 240–242 [in Ukrainian].
6. Rishennia sudu u spravi № 336/3695/21. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. [Court decision in case No. 336/3695/21]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102935162> [in Ukrainian].
7. Postanova Zaporizkoho apeliatsiinoho sudu u spravi № 336/3695/21 [Resolution of the Zaporizhzhya Court of Appeal on case No. 336/3695/21]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104893052> [in Ukrainian].
8. Postanova Vinnytskoho apeliatsiinoho sudu u spravi № 127/13631/20 [Ruling of the Vinnytsia Court of Appeal in case No. 127/13631/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100321292> [in Ukrainian].
9. Zaochne rishennia Zghurivskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti u spravi № 365/145/19 [Absentee decision of the Zguriy district court of Kyiv region on case No. 365/145/19]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83906919> [in Ukrainian].
10. Postanova Vinnytskoho apeliatsiinoho sudu u spravi № 127/14002/20 [Ruling of the Vinnytsia Court of Appeal in case No. 127/14002/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98017148> [in Ukrainian].
11. Rishennia Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva u spravi № 752/17688/21 [Decision of the Holosiivsky District Court of Kyiv on case No. 752/17688/21]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110642375> [in Ukrainian].
12. Samilyk, L.O., & Shostak, M.O. (2019). Shliubnyi dohovor v Ukraini: aktualni pytannia rozirvannia ta vyznannia nediyssnym [Marriage contract in Ukraine: topical issues of termination and annulment]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 3 (36). Tom 1. S. 79–84 [in Ukrainian].